

ОСВІТНЯ ПРОГРАМА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті проаналізовано основні підходи до формування освітніх програм як інструменту забезпечення якості вищої освіти. Розкрито законодавчо-правові, методологічні та прикладні аспекти розроблення освітніх програм. Зауважено, що найбільш ефективним є студентоцентрований підхід, а гарантом забезпечення якості освітньої програми може бути поєднання державної та громадської (суспільно-професійної) акредитації. Вивчено досвід Європейського простору вищої освіти з питань оцінки якості освітніх програм. Запропоновано перелік питань для моніторингу та підвищення якості освітніх програм.

Ключові слова: освітня програма, компетентнісний підхід, студентоцентричний підхід, якість освіти.

З набуттям чинності Закону України «Про вищу освіту» розпочався новий етап реформування системи якості освіти. Автономія закладів освіти – одна із норм цього закону, яка, з одного боку, суттєво розширює повноваження закладу, а з іншого – висуває жорсткіші вимоги до системи забезпечення та підвищення якості освіти. Пошук ефективних інструментів забезпечення якості освіти вимагає від учасників освітнього процесу розуміння цілей і змісту передбачених інновацій, можливих перешкод і ризиків, пов'язаних із суттєвим оновленням усталених підходів до підготовки фахівців. Система забезпечення якості освіти нерозривна з традиціями і гідністю академічної спільноти освітнього закладу й може бути презентована споживачеві через сукупність пропонованих освітніх програм.

Сучасні підходи до пошуку шляхів забезпечення якості освіти та освітньої діяльності розкрито у працях С. Калашнікової, В. Ковтуця, Ж. Таланової, В. Лугового, Ю. Рашкевича, С. Шарова. Більшість із вказаних науковців є розробниками методологічних засад створення освітніх програм та підвищення їхньої якості.

Водночас заклади вищої освіти потребують постійного оновлення освітніх програм відповідно до викликів ринку праці та освіти. Важливим виміром їх конкурентоспроможності є здатність до започаткування актуальних освітніх програм, які не суперечать місії закладу. При цьому критерієм новизни програми є насамперед запровадження спеціальності у даному закладі освіти, що обумовлено поєднанням власної варіативної частини змісту освіти, умов навчання та традицій у ньому.

Метою статті є аналіз основних підходів до формування освітніх програм закладів вищої освіти та вивчення досвіду щодо використання освітньої програми як інструменту забезпечення якості освіти.

Розроблення та впровадження освітніх програм в освітній діяльності закладу вищої освіти реалізується у розрізі законодавчо-правового, методологічного та прикладного аспектів. Правовою підставою для закладів вищої освіти щодо самостійного формування освітніх програм став Закон України «Про вищу освіту», який визначає освітню програму як систему освітніх компонентів на відповідному рівні вищої освіти у межах спеціальності, що окреслює вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою, перелік навчальних дисциплін і логічну послідовність їх вивчення, кількість кредитів ЄКТС, необхідних для виконання цієї програми, а також очікувані результати навчання (компетентності), якими повинен оволодіти здобувач відповідного ступеня вищої освіти [1]. Такий новаційний крок у розширенні автономії закладу освіти дозволяє більш ефективно використовувати ресурси, пов'язані із розробленням чи модифікацією освітніх програм нового покоління.

На думку експертів, велике значення має залучення до процесу зацікавлених осіб із позауніверситетської системи: працевдавців, представників професійних організацій, інших громадських організацій. Це особливо важливо на стадії вироблення концепції програми, моделі фахівця та формулювання основних результатів навчання. Не можна також вилучити із цього процесу студентів, адже сама парадигма створення програми є студентоцентрованою. Особливо корисними студенти можуть бути на етапі призначення компонентам освітньої програми кредитів ЄКТС, формування блоків вибіркових навчальних дисциплін, а також моніторингу та вдосконалення освітньої програми у цілому [2, с. 69].

Провідними експертами обґрунтовано декілька методологічних підходів щодо розроблення освітніх програм.

На думку Ю. Рашкевича, згідно з традиційним підходом, освітня програма повинна відповідати чинному стандарту вищої освіти, який передбачає наявність нормативних (обов'язкових для включення до програми під даною назвою та визначеним обсягом навчальної діяльності) дисциплін. При цьому залежно від спеціальності нормативна частина освітньої програми може сягати до 80-90% її загального змісту. До повного обсягу освітню програму доповнюють інші навчальні дисципліни (на вибір університету, на вибір студента). Викладання навчальних дисциплін повинні забезпечувати насамперед викладачі випускової кафедри, а найкраще, найякісніше вони це зроблять, коли зміст навчальної дисципліни є близьким їх науковим інтересам [2].

На думку Ю. Холіна, С. Кравцова, Т. Маркової, сучасний підхід до формування освітніх програм передбачає фокусування на навчальних досягненнях, які й мають стати основою кваліфікації випускника. Квалі-

фікація, як ключовий індикатор компетентності особистості, має забезпечити її конкурентоспроможність та успішність [3].

Методологічною засадою розроблення освітніх програм, що гарантує якість освіти на належному рівні, є студентоцентризований підхід, узагальнений у матеріалах проекту «Тюнінг». Філософія проекту «Тюнінг» сформульована у вигляді його девізу – узгодження освітніх структур та освітніх програм на основі різноманітності та автономності. Цим автори та виконавці проекту підкреслюють його методологічну спрямованість і відсутність будь-яких намірів щодо уніфікації освітніх систем, переліків спеціалізацій, змісту освітніх програм тощо.

Протягом свого розвитку цей проект перетворився у процес, основною метою якого є розроблення принципів підходів до створення, удосконалення, впровадження, оцінювання та підвищення якості програм вищої освіти всіх трьох її циклів [2, с. 6].

Відповідно до студентоцентризованого підходу, розроблення освітніх програм передбачає:

1. З'ясування потреби та потенціалу програми;
2. Окреслення профілю та ключових компетентностей;
3. Формулювання програмних результатів навчання;
4. Вирішення питання щодо модуляризації освітньої програми;
5. Визначення компетентностей та формулювання результатів навчання для кожного модуля;
6. Вибір та обґрунтування підходів до викладання, навчання та оцінювання;
7. Перевірка охоплення ключових загальних та предметно-спеціалізованих компетентностей;
8. Розроблення освітньої програми та її структурних одиниць;
9. Аналіз збалансованості та реалістичності програми;
10. Моніторинг та удосконалення програми у процесі її реалізації [4].

Використання освітніх програм як інструменту забезпечення якості освіти є поширеною практикою в Європейському просторі вищої освіти. Зокрема, в Естонії запроваджена оцінка якості групи освітніх програм (quality assessment of study programme group) – зовнішня оцінка, у ході якої встановлюється відповідність навчального плану, а також освітнього процесу та пов'язаних з ним документів законодавству, національним і міжнародним стандартам; висновки формуються з метою надання рекомендацій для поліпшення якості освіти. Такий підхід дозволяє здійснити узагальнене оцінювання, на відміну від оцінки окремої освітньої програми [5, с. 12].

Політика внутрішнього забезпечення якості (internal quality assurance policy) у Франції спрямована на безперервне покращення освітніх програм та має бути узгоджена з глобальною стратегією ЗВО і підтримується управлінським персоналом закладу [5, с. 16].

Оцінювання освітніх програм у Швеції здійснюється групою експертів, які представляють три категорії: фахівців з дисципліни, студентів, практиків. Для формулювання висновку за результатами оцінювання освітньої програми використовується трирівнева шкала.

Курси і програми, які не відповідають вимогам якості вищої освіти, можуть отримати продовження права на присвоєння відповідної кваліфікації на один рік. Після цього року національне агентство проводить огляд виконання рекомендацій та ухвалює остаточне рішення щодо відновлення або скасування права із присвоєння відповідної кваліфікації [5, с. 25].

Важливим показником якості освітньої програми у Німеччині вважається успіх, якого досягли її випускники. Цикл контролю якості (Quality Control Cycle, QCC) – послідовність процедур для покращення якості базується на дійсних цілях освітньої програми. Дійсні цілі освітньої програми (valid objectives of study programme) – цілі, які переглядаються концептуально та/або емпірично щодо їх допустимості/прийнятності та корисності.

Визначення змісту якості освітньої програми здійснюється закладами освіти під час вироблення її завдань. До цього додаються зовнішні вимоги з політично-правового та соціально-економічного контекстів, де формується і реалізується освітня програма [5, с. 14-15].

У вітчизняному правовому полі засобом забезпечення якості освітньої програми є її акредитація – оцінювання освітньої програми на предмет відповідності стандарту вищої освіти та досягнення заявлених у програмі результатів навчання. Однак, враховуючи те, що процес розроблення стандартів вищої освіти за спеціальностями триває, то показником якості освітньої програми виступають досягнення заявлених результатів навчання. Суб'єктивності з боку закладу освіти процесу оцінки результатів навчання його випускників на етапі їх формулювання, на думку експертів, можна уникнути, врахувавши наступні чинники:

– наявність прикладів відповідних результатів навчання для певної та споріднених спеціальностей, які напрацьовані в інших країнах (наприклад, Польщі) спеціальними групами національних і міжнародних експертів, а також групами міжнародних експертів у рамках європейських освітніх проектів;

– рекомендації професійного науково-освітнього середовища як на національному рівні, так і напрацювання міжнародних професійних асоціацій;

– ухвали на рівні закладу освіти (наприклад, ухвала вченої ради щодо затвердження обов'язкових результатів навчання для всіх програм певної групи факультетів чи обов'язкових навчальних дисциплін для всіх освітніх програм);

- думки працедавців, студентів, регіональної влади;
- приклади інших закладів вищої освіти;
- наявні ресурси для реалізації програми;
- вимоги та рекомендації ліцензійних та акредитаційних комісій [2, с. 66-67].

З метою надання процесу акредитації об'єктивності доцільним є проведення громадської акредитації освітніх програм. Так, С. А. Свіжевська наголошує, що для освітніх програм закладів вищої та професійної освіти має бути приведення практики навчання до потреб ринку, підвищення якості освіти, забезпечення прозорості процесів і результатів освітньої діяльності для всіх зацікавлених сторін: роботодавців, студентів, освітнього співтовариства і держави.

Автор наголошує, що суспільно-професійна акредитація передбачає визнання відповідності якості та рівня підготовки випускників, що освоїли освітню програму у конкретній організації, визначеним вимогам професійних стандартів, вимогам ринку праці до фахівців, робітникам і службовцям певного профілю.

Суспільно-професійна акредитація освітніх програм може здійснюватися роботодавцями, їх об'єднаннями, а також уповноваженими ними організаціями. Така акредитація здійснюється у добровільному порядку і не тягне за собою додаткові фінансові зобов'язання держави. Усі правила проведення акредитації – порядок, форми і методи оцінки, а також права, які надаються акредитованій освітній організації та випускникам, що засвоїли програми, – встановлюються суспільно-професійною організацією, яка проводить акредитацію. При цьому всі відомості щодо отримання суспільно-професійної акредитації є публічними і не враховуються при проведенні державної акредитації [6].

Наступним підходом до забезпечення якості освітніх програм є погляди В. Панасюка. На його думку, застосування системних методів відносно забезпечення якості освітніх програм зводиться до створення відповідних умов, які можна подати у вигляді трьох основних груп:

1) індивідуально-психологічні, що пов'язані з питаннями компетентності, мотивації, працездатності тих педагогів, фахівців, які розробляють, упроваджують освітні програми, працюють за ними у рамках багаторічного освітнього процесу;

2) інфраструктурні, вплив яких на якість освітніх програм особливо відчутний на етапі їх реалізації. Відсутність (обмеженість) матеріалів, посібників, обладнання, площ і т.п. може істотно позначатись на процесуальних і, відповідно, результативних складових якості освітніх програм. У зв'язку з цим є необхідність у приведенні наявних матеріально-фінансових умов у відповідність до показників проектної якості освітньої програми;

3) організаційно-управлінські, дія яких активно виявляється на етапах реалізації освітніх програм, їх удосконалення. Недоліки у плануванні, контролі, при здійсненні інших управлінських функцій, так само як і відсутність належної координації у діяльності всіх учителів, фахівців забезпечувальних служб веде до зниження рівня якості й віддачі від реалізації освітніх програм [7].

Розуміння якості освіти як гнучкої, мінливої категорії актуалізує питання моніторингу освітніх програм, важливими аспектами якого можуть бути:

- наявність у закладі освіти системи забезпечення якості;
- якість персоналу та можливості для його кваліфікаційного зростання;
- відповідність ресурсного забезпечення;
- рівень компетентності студентів;
- попит на випускників, налагоджений процес їхньої професійної адаптації та супроводу;
- своєчасне оновлення освітніх програм на запит аудиторії (студентів, працедавців) та ін.

Таким чином, з урахуванням вагомості освітніх програм для забезпечення якості освіти на всіх управлінських рівнях необхідним є вживання комплексу заходів, які б цілеспрямовано сприяли:

- реалізації прозорої та об'єктивної державної акредитації освітніх програм;
- створенню механізму незалежної експертизи якості освітніх програм;
- проектуванню змісту освітніх програм у відповідності з вимогами ринку праці;
- обґрунтованому вибору функцій методів і форм управління процесами розроблення, впровадження, моніторингу та оновлення освітніх програм;
- підвищенню рівня ресурсного забезпечення освітнього процесу;
- включенню питань якості, забезпечення якості освітніх програм до програм курсової перепідготовки і підвищення кваліфікації викладачів та управлінського персоналу закладів освіти;
- формуванню соціальної і професійної зрілості щодо здатності випускників адаптуватися до умов ринку праці.

Отже, використання освітньої програми як інструменту забезпечення якості освіти дозволяє закладу освіти суттєво покращити та оптимізувати свою діяльність, підвищити її результати; досягти і стабільно підтримувати високу якість своїх послуг для задоволення потреб і вимог споживачів; відкрити нові можливості або зберегти вже завойовані сегменти ринку послуг у сфері вищої освіти; брати участь у тендерах, у т.ч. міжнародних щодо надання освітніх послуг на вигідних умовах.

Використана література:

1. Про вищу освіту : Закон України № 1556-VII від 01.01.2018 [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. – Назва з екрану.
2. Розроблення освітніх програм. Методичні рекомендації / [В. М. Захарченко, В. І. Луговий, Ю. М. Рашкевич, Ж. В. Таланова]; за ред. В. Г. Кременя. – Київ : Пріоритети, 2014. – 120 с.
3. Сучасні підходи до побудови освітніх програм: методичні матеріали [Електронний ресурс] / [Ю. В. Холін, С. О. Кравцов, Т. О. Маркова]; [Веб-сайт]. – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2014. – 36 с. – Режим доступу : <http://www.univer.kharkov.ua/docs/work/curricula.pdf>. – Назва з екрану.
4. Рашкевич Ю. Запровадження інструментів болонського процесу : матеріали семінару [Електронний ресурс] / Ю. Рашкевич. – Режим доступу: <http://erasmusplus.org.ua/erasmus/54-materiali-here/686-seminar-zaprovadzhennya-instrumentiv-bolonskoho-protseesu.html>. – Назва з екрану.
5. Розвиток системи забезпечення якості освіти в Україні: інформаційно-аналітичний огляд / [Т. Добко, І. Золотарьова, С. Калашнікова, В. Ковтунець, С. Курбатов, І. Линьова, В. Луговий, І. Прохор, Ю. Рашкевич, І. Сікорська, Ж. Таланова, Т. Фініков, С. Шаров]; за заг. ред. С. Калашнікової, В. Лугового. – Київ : Пріоритети, 2015. – 84 с.
6. Свіжєвська С. А. Професійна акредитація освітніх програм: доповідь на конференції «ІТ-освіта та ІТ-індустрія: синергія та перспективи розвитку» [Електронний ресурс] / С. А. Свіжєвська. – Режим доступу: http://www.nmu.org.ua/ua/content/infrastructure/structural_divisions/science_met_dep/statti_akr/prof_akred_osvit_program.php. – Назва з екрану.
7. Панасюк В. Якість освітніх програм [Електронний ресурс] / В. Панасюк. – Режим доступу: <http://osvita.ua/school/method/1768/>. – Назва з екрану.

References:

1. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» № 1556-VII vid 01.01.2018 [Elektronnyi resurs] // Zakonodavstvo Ukrainy. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. – Nazva z ekranu.
2. Rozroblennia osvitynih prohram. Metodychni rekomendatsii. / [V. M. Zakharchenko, V. I. Luhovi, Yu. M. Rashkevych, Zh. V. Talanova]; za red. V. H. Kremenia – Kyiv : DP «NVTs «Priorityty», 2014. – 120 s.
3. Suchasni pidkhody do pobudovy osvitynih prohram: metodychni materialy [Elektronnyi resurs] / [Yu. V. Kholin, S. O. Kravtsov, T. O. Markova]: [Veb-sait]. – Kharkivskiy natsionalnyi universytet imeni V. N. Karazina, 2014. – 36 s. – Rezhym dostupu: <http://www.univer.kharkov.ua/docs/work/curricula.pdf>. – Nazva z ekranu.
4. Rashkevych Yu. Zaprovadzhennia instrumentiv bolonskoho protseesu: materialy seminaru [Elektronnyi resurs] / Yu. Rashkevych. – Rezhym dostupu: <http://erasmusplus.org.ua/erasmus/54-materiali-here/686-seminar-zaprovadzhennya-instrumentiv-bolonskoho-protseesu.html>. – Nazva z ekranu.
5. Rozvytok systemy zabezpechennia yakosti osvity v Ukraini: informatsiino-analitychnyi ohliad / [T. Dobko, I. Zolotarova, S. Kalashnikova, V. Kovtunets, S. Kurbatov, I. Lynova, V. Luhovi, I. Prokhor, Yu. Rashkevych, I. Sikorska, Zh. Talanova, T. Finikov, S. Sharov]; za zah. red. S. Kalashnikovoi, V. Luhovoho. – Kyiv : DP «NVTs «Priorityty», 2015. – 84 s.
6. Svizhevska S. A. Profesiina akredyatsiia osvitynih prohram: dopovid na konferentsii «IT-osvita ta IT-industriia: synerhiia ta perspektyvy rozvytku» [Elektronnyi resurs] / S. A. Svizhevska. – Rezhym dostupu: http://www.nmu.org.ua/ua/content/infrastructure/structural_divisions/science_met_dep/statti_akr/prof_akred_osvit_program.php. – Nazva z ekranu.
7. Panasiuk V. Yakist osvitynih prohram [Elektronnyi resurs] / V. Panasiuk. – Rezhym dostupu: <http://osvita.ua/school/method/1768/>. – Nazva z ekranu.

Набока О. Г. Образовательная программа как инструмент обеспечения качества профессиональной подготовки будущих специалистов в учреждениях высшего образования

В статье проанализированы основные подходы к формированию образовательных программ как инструмента обеспечения качества высшего образования. Раскрыты законодательно-правовые, методологические и прикладные аспекты разработки образовательных программ. Отмечено, что наиболее эффективным является студентоцентричный подход, а гарантом качества образовательной программы может быть объединение государственной и общественной аккредитации. Изучен опыт Европейского пространства высшего образования по вопросам оценки качества образовательных программ. Предложен перечень вопросов для мониторинга и повышения качества образовательных программ.

Ключевые слова: образовательная программа, компетентностный подход, студентоцентричный подход, качество образования.

Naboka O. H. Educational program as the instrument for providing quality of professional preparation of future factors in higher education staff

The article analyzes the main approaches to the formation of educational programs as a tool for ensuring the quality of higher education. The legislative, methodological and applied aspects of the development of educational programs are revealed. It is noted that the most effective is the student-centered approach, and the guarantor for ensuring the quality of the educational program can be a combination of state and public (socio-professional) accreditation. The experience of the European Higher Education Area in assessing the quality of educational programs has been studied. A list of issues for monitoring and improving the quality of educational programs is proposed.

Key words: educational program, competency approach, student-centered approach, quality of education.